

זכויות מיעוטים: זכויות קבוצה

כפי שלמדנו, החברה בכל מדינה מורכבת מפרטים ומקבוצות. נוהגים להבחין בשני סוגים של קבוצות: האחד, קבוצות שהגורם המלכד את חבריהן הוא פוליטי או רעיוני, כמו מפלגות ותנועות שונות; השני, קבוצות של מיעוטים אתניים, תרבותיים, דתיים או לאומיים. בסעיף זה נתמקד בזכויות של קבוצות מיעוטים החיות במדינות דמוקרטיות.

קבוצות מיעוטים הן קבוצות אשר לכל אחת מהן יש מרכיב ייחודי אחד או יותר, המבדיל את הקבוצה מאוכלוסיית הרוב במדינה. מרכיב ייחודי עשוי להיות שפה, תרבות, דת, מוצא אתני או מורשת היסטורית.

כל המיעוטים מעוניינים בדרך כלל לשמור על זהותם הייחודית: מיעוטים דתיים יבקשו לממש את זכותם לקיים את פולחנם ואת מנהגיהם הדתיים; מיעוטים לאומיים יבקשו זכות לשלטון עצמי, ייצוג בפרלמנט וברשויות השלטון וכמובן – גם את הזכות לחנך בשפת הקבוצה, על פי מסורתה ותרבותה.

כדי שהמיעוטים יוכלו לממש את זכויותיהם הייחודיות הם זקוקים לאמצעים כמו מוסדות חינוך, מוסדות דת ומקומות פולחן. לשם כך דורשות קבוצות המיעוטים מהמדינה שתכיר בהן כקבוצות בעלות זהות ייחודית, תספק להן את האמצעים הדרושים למימוש זכויותיהן הקבוצתיות הייחודיות ותגן על זכויותיהן בחקיקה. במקרים רבים קבוצות מיעוטים בעלות מאפיינים ייחודיים חשות – בצדק או שלא בצדק – תחושת דיכוי, קיפוח ואפליה.

כיבוד זכויות המיעוטים מעוגן גם בעקרונות הדמוקרטיה, שכן מדינה הפוגעת במיעוטים באמצעות הכרעת הרוב פוגעת למעשה בחירות שלהם לחיות על פי השקפת עולמם ובשוויון כלפיהם. דבר זה עשוי להשאירם במצב של נחיתות לעומת אוכלוסיית הרוב. מצב כזה עשוי להיווצר למשל בעקבות חקיקה האוסרת על מיעוט להכין תכניות לימודים וספרי לימוד בנושאים של המסורת, התרבות והמורשת של המיעוט.

המקור של זכויות הקבוצה שונה מהמקור של זכויות האדם, שכן על פי התפיסה הליברלית זכויות האדם שייכות לאדם מעצם היותו אדם, וכל מדינה חייבת להגן על זכויות האדם והאזרח של הפרטים החיים בה. לעומת זאת, זכויות הקבוצה אינן שייכות לאדם כפרט אלא רק לאדם כחלק מקבוצה, משום שזכויות אלה הן זכויות האמורות לשמור על זהותה הייחודית של הקבוצה. הפרט אינו יכול לתבוע זכות להגדרה עצמית, מערכת חינוך ותכנית לימודים על פי השקפתו או שימוש רשמי בשפתו וכדומה.

מקורן של זכויות המיעוטים בהתפתחות התודעה הלאומית ובהתעוררות התנועות הלאומיות באירופה*. לא כל המדינות הדמוקרטיות רואות עצמן מחויבות להכיר בזכויותיה הייחודיות של הקבוצה ולהגן עליהן בחקיקה.

במדינות הדמוקרטיות קיימות שלוש גישות בדבר ההכרה בזכותם של המיעוטים לשמור על זהותם ועל צביונם*:

הגישה הליברלית הקיצונית. גישה זו אינה מכירה בזכויותיהן הייחודיות של קבוצות המיעוט. לפי גישה זו יש לדכא כל פלורליזם של קבוצות תרבותי, לשוני ואתני.

* על לאום ולאומיות ראו עמ' 21-24.

מדינה הנוהגת על פי גישה זו מכירה בזכויותיהם של המיעוטים אזרחי המדינה רק כפרטים ומחויבת להגן על זכויות האדם והאזרח של כל אחד מהפרטים השייכים לקבוצות המיעוט. אך אין היא מוכנה להכיר בפרטים כקבוצת מיעוט בעלת זכויות קיבוציות ייחודיות. כיוון שכך, המדינה אינה מאפשרת לבני הקבוצה לשמור על זהותם הייחודית. לדוגמה, בצרפת שלאחר המהפכה הצרפתית, מיעוטים כמו הברטונים, הקורסיקנים והאלזסים, נאלצו לוותר על מרכיבי הזהות האתנית שלהם. המדינה אסרה עליהם להשתמש בשפתם ולקיים מערכת חינוך על פי המסורת והתרבות הייחודיות להם וכפתה עליהם מערכת חינוך ריכוזית שכולה על טהרת השפה הצרפתית.

הגישה הליברלית המתונה. גם גישה זו אינה מכירה בזכויותיהן הייחודיות של קבוצות המיעוט. גישה זו שוללת כל התערבות של המדינה למען שימורו וחיווקו של פלורליזם אתני. מדינה הנוהגת על פי גישה זו לא תעשה דבר כדי לסייע לקבוצות לשמור על זהותן הייחודית, והיא מכירה רק בזכויות האדם והאזרח של כל פרט בקבוצה. אולם, להבדיל מהגישה הליברלית הקיצונית, הרי שמדינה הנוקטת גישה ליברלית מתונה אינה כופה על המיעוטים להיטמע בתרבות השלטת. קבוצות מיעוט הרוצות לשמור על ייחודן ועל זהותן האתנית-תרבותית יכולות להתארגן במסגרת מועדוני תרבות, קהילות דתיות, אגודות תרבות, ואף להקים מערכת חינוך של בתי ספר פרטיים במקביל למערכת החינוך הממלכתית הכללית. כל זאת **ביוזמתן** של הקבוצות ומתקציבים פרטיים של הקבוצה ולא מכספי מדינה.

גישה זו נוהגת בארה"ב. הקהילות היהודיות בארה"ב הן דוגמה לקיום קהילה דתית-אתנית הפועלת במסגרות ייחודיות משלה, ללא התערבות וסיוע כספי מהמדינה. במדינות מסוימות בארה"ב מתנהלת הוראה דו-לשונית בספרדית ובאנגלית על פי "חוק החינוך הדו-לשוני 1968". השימוש בלשון הספרדית נועד להקל על בני המהגרים מפורטו ריקו, ממקסיקו, מקובה וממדינות לטינו-אמריקניות אחרות להיקלט בארה"ב, ולמנוע פגיעה חינוכית בהישגי הילדים שזה עתה באו ושפת האם שלהם היא ספרדית. הנחת היסוד שעליה מתבסס החוק היא שיש למנוע פגיעה בפרט הדובר ספרדית. אך אין משתמע מכך שעל רשויות הממשל לפעול לשימורו ולחיווקו הקיבוצי של המיעוט ההיספאני (דוברי ספרדית). מנסחי החוק ראו בחינוך הדו-לשוני אמצעי זמני, בעוד המטרה המרכזית היא הטמעה של המהגרים, לאט וללא מכאובים, ברוב דובר האנגלית...". נוסף לכך נוהגת ארה"ב מדיניות יוצאת דופן כלפי האינדיאנים: הם מוכרים כקבוצת מיעוט והוענקה להם הזכות לחיות בשמורות משלהם על פי המסורת והתרבות האינדיאנית.

גישה המכירה בזכויות הקבוצה. על פי גישה זו, המדינה הדמוקרטית מכירה לא רק בזכויות האדם והאזרח של כל הפרטים בקבוצה, אלא גם בזכותה של קבוצת המיעוט לשמור על קיומה ועל זהותה כקבוצת מיעוט ייחודית, אשר אינה מעוניינת להתבלבל בקרב הלאום השליט. עקב כך, המדינה מכירה בזכויות הקבוצה ומעניקה למיעוט אמצעים שיאפשרו לו לשמור על זהותו. ברוב המדינות המכירות בזכויות המיעוטים מוגדרות ומובטחות זכויות המיעוטים בחוקה, בחוקים רגילים או חוקתיים.

* בנימין נויברגר, **מיעוטים דמוקרטיה**, סדרת דע חברה ומשטר, ירושלים: משרד החינוך, מרכז ההסברה, 1995.

זכויות הקבוצה המוכרות במדינות השונות: הזכות למערכת חינוך אוטונומית בלשון הקבוצה, הכרה בשפת המיעוט כשפה רשמית במדינה, הזכות לייצוג בפרלמנט ובמוסדות השלטון, הזכות לחופש פולחן. עם זאת, לא כל המדינות המכירות בזכויות הקבוצתיות של המיעוטים מעניקות להן את כל הזכויות האלה. כל מדינה מחליטה אילו זכויות להעניק לקבוצות המיעוט החיות בה, בהתאם לאינטרסים שלה. בפינלנד, לדוגמה, שבה יש מיעוט שוודי, השלטון מכיר בזכויות הקבוצה השוודית. נקבעו שתי שפות רשמיות: פינית ושוודית. כל יישוב שיש בו יותר מ-8% דוברי שוודית חייב לקיים על פי החוק מינהל ציבורי דו-לשוני פינית ושוודית, ומערכת חינוך בשפה השוודית בעבור המיעוט השוודי.

אמצעי נוסף שהמדינה יכולה לנקוט כדי לממש את זכותם של המיעוטים לשמור על זהותם הייחודית הוא להעניק שלטון עצמי למיעוטים באזור מגורים שבו הם מהווים רוב. התנאי להענקת שלטון עצמי הוא שהמיעוט מרוכז באזור גאוגרפי אחד. קיימות שיטות שונות של שלטון עצמי טריטוריאלי, ונעמוד על שתי העיקריות שבהן: **פדרליזם ואוטונומיה**.

